

Restrictions of freedom of expression: International legal aspects

Обмеження свободи вираження поглядів: міжнародно-правові аспекти

Lilija Yarmol

Key words:

freedom, human rights, freedom of expression, restriction of human rights, realization of rights, international norms.

Ключові слова:

свобода, права людини, свобода вираження поглядів, обмеження прав людини, реалізація прав, міжнародні норми.

Постановка проблеми. Свобода вираження поглядів як особлива цінність кожної людини має стимулювати формування думок, поглядів, переконань особистості, розвиток критичного мислення, ведення суперечок, дискусій, і аж ніяк не повинна призводити до покарань, страху чи мовчання. Під час реалізації свободи вираження поглядів важливим аспектом є встановлення підстав її обмеження. Правильне тлумачення, застосування норм щодо обмеження свободи вираження поглядів є важливою гарантією її реалізації.

Стан дослідження проблеми. Окремі аспекти міжнародно-правових підстав обмеження свободи вираження поглядів досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі, Л. Глухарєва, В. Кудрявцев, І. Панкевич, П. Рабінович, С. Шевчук, Т. Фулей та ін.

Мета статті – аналіз міжнародно-правових аспектів обмеження свободи вираження поглядів.

Виклад основного матеріалу. Під час реалізації свободи вираження поглядів, як і будь-якого іншого права людини, важливе значення мають встановлені межі її прояву.

Зарубіжна дослідниця Л. Глухарєва наголошує на тому, що структурні ланки юридичного механізму гарантій прав людини включають і вказівку в позитивних нормах (законах) на межі та способи здійснення прав і встановлення правил їх обмеження.¹

Зарубіжні дослідники М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі стверджують, що вираження поглядів не може мати абсолютну свободу, оскільки в певних ситуаціях деякі висловлювання можуть завдати тяжкої шкоди суспільним інтересам. Отже, повинен бути розроблений механізм, який дасть змогу державі запобігти нанесенню цієї шкоди.²

Відомий англійський філософ Джон Стюарт Міль (1806–1873) стверджував, що «<...> дії будь-якого типу, які без виправданої причини шкодять іншим, можуть зазнавати – і в особливо важливих випадках настійно вимагають – контролю у вигляді негативного ставлення і, за необхідності, активного втручання з боку людства. Такими мають бути межі, встановлені для свободи індивіда: він не повинен робити неприємності іншим людям <...>».³

Отже, абсолютно безмежних прав у суспільстві існувати не може. Слушною є думка вітчизняного правознавця І. Панкевича про те, що права людини завжди «виходять» на права інших людей. Обмеження

¹ Глухарєва Л.И. Права человека в системе теории права и государства: общетеоретические, философско-правовые и методологические проблемы : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Л.И. Глухарєва – Москва, 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.disscat.com>

² Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини : джерела і практика застосування / Марк Дженіс, Річард Кей, Ентоні Бредлі ; пер. з англ. О. Савчин. – Київ : АртЕк, 1997. – С. 172.

³ Міль Джон Стюарт Про свободу : Есе / Д.С. Міль; пер. з англ. – Київ : ОСНОВИ, 2001 – 463 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/mill/mill.htm>

прав людини дослідник визначає наступним чином: це сукупність усіх явищ, які окреслюють зміст та обсяг прав людини.⁴

Зміст прав людини – це якісна їх характеристика, котра відображається тими умовами й засобами діяльності, що утворюють можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг же прав людини – це кількісна їх характеристика, яка відображається показниками меж відповідних можливостей, виражених у певних одиницях виміру.⁵

Звуження змісту та зменшення обсягу прав людини є основними наслідками обмежування прав людини.

Обмежування здійснення прав людини – це діяльність компетентних державних органів по встановленню меж (обмежень) щодо здійснення прав людини. Підставами обмежування прав людини є певні особисті (індивідуальні) та соціальні (колективні) інтереси, задля забезпечення яких нормовстановлюючий орган вважає за необхідне обмежувати певні права людини.⁶

Наведені теоретичні положення про обмеження прав людини дають підстави для наступного твердження: межі свободи вираження поглядів – це система всіх явищ, які окреслюють її зміст та обсяг. Підстави обмежування свободи вираження поглядів діляться на міжнародно-правові та внутрішньодержавні. Міжнародно-правові підстави обмежування свободи вираження – це певні інтереси (індивідуальні, колективні), задля забезпечення яких міжнародні органи вважають за необхідне її обмежувати.

Згідно зі ст. 9 Конституції України складовою національного законодавства України є чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема ті, в котрих проголошується свобода вираження поглядів людини та межі її реалізації. До них належать, насамперед, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (ООН, 1966) (далі – МПГПП) і Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Рада Європи, 1950).

У МПГПП чітко застережено, що не допускається знищення яких-небудь прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або *обмеження їх більшою мірою, ніж у ньому передбачається* (ч. 1 ст. 5).

У МПГПП проголошено, що «кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів» (ч. 1 ст. 19); «кожна людина має право на вільне вираження свого погляду <...>» (ч. 2 ст. 19). У документі закріплені підстави обмежування тільки свободи вираження поглядів, можливість же дотримання своїх поглядів не підлягає жодним обмеженням. У ньому також проголошено, що обмеження права людини на вільне вираження свого погляду мають встановлюватися тільки законом і бути необхідними для:

- а) поважання прав і репутації інших осіб;
- б) охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення (ч. 3 ст. 19 МПГПП).

Для реалізації свободи вираження поглядів важливе значення має ст. 20 МПГПП, у котрій закріплено: «Будь-яка пропаганда війни, будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинні бути заборонені законом».

У Загальному коментарі № 34 до статті 19 МПГПП (2011) (далі – Загальний коментар № 34) Комітет ООН з прав людини наголосив, що статті 19 і 20 МПГПП сумісні одна з одною і доповнюють одна одну. На всі діяння, про які йдеться у ст. 20, поширюються обмеження, передбачені в ч. 3 ст. 19. Будь-яке обмеження, обґрунтоване ст. 20, має також відповідати ч. 3 ст. 19 (п. 50).⁷

⁴ Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти): автореферат дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 Теорія та історія держави і права. Історія політ. і правових вчень / Іван Миронович Панкевич. – Львів : Б. в., 2000. – С. 11

⁵ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: [навч. посібник] / Петро Мойсейович Рабінович – вид. 10-е, доповнене. – Львів : Край, 2008. – С. 22.

⁶ Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти): автореферат дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 Теорія та історія держави і права. Історія політ. і правових вчень / Іван Миронович Панкевич. – Львів : Б. в., 2000. – С. 12–13.

⁷ Комітет ООН по правам человека. Замечание общего порядка №34, статья 19 Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>.

У ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) передбачено, що обмеження свободи вираження поглядів може бути виправдане за трьох умов, а саме:

- 1) якщо вони встановлені законом;
- 2) якщо мають законну мету. На відміну від МПГПП, вони більш конкретизовані. Так, обмеження застосовуються в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду;
- 3) якщо є необхідними в демократичному суспільстві.

Вітчизняний дослідник С. Шевчук наголосив, що стандарт визначення правомірності обмежень свободи вираження, встановлений практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), відповідає тому загальному підходу, що визначений для статей 8, 9, 10 й 11 Конвенції.⁸

Розглянемо умови обмеження свободи вираження поглядів, відображених у вищезазначених міжнародно-правових нормах, більш докладно.

1. Обмеження свободи вираження поглядів повинні бути встановлені законом.

Комітет ООН з прав людини пояснив, що норми закону щодо обмеження свободи вираження поглядів повинні бути сформульовані настільки чітко, щоб людина могла адекватно сприйняти їх і, відповідно, стежити за своєю поведінкою; до того ж, інформація про наявні обмеження повинна бути доступна широким верствам населення. Важливий момент: закон не повинен наділяти осіб, які відповідають за його дотримання, широкими дискреційними повноваженнями встановлювати обмеження свободи вираження поглядів. Закони повинні надавати особам, яким доручено їх реалізацію, достатні керівні вказівки для того, щоб вони могли визначити, на які форми вираження поглядів встановлені обмеження, а на які – ні. Крім того, закони, що обмежують свободу вираження поглядів, повинні бути сумісними з положеннями, цілями і завданнями МПГПП. Вони не мають порушувати його положень, що стосуються недопущення дискримінації; не повинні встановлювати несумісних з ним мір покарань, наприклад тілесних (п. 25–26).⁹

Девід Кей – Спеціальний доповідач з питання заохочення і захисту права на свободу поглядів та їх вираження Ради з прав людини ООН (далі – Спеціальний доповідач) – у своїй доповіді (виголошеній на 71-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 06.09. 2016 р.) виділив три проблеми, які можуть стати підставою для стурбованості з приводу дотримання умови про законність обмеження свободи вираження поглядів (п. 12–16).¹⁰ *Проблема перша.* У законодавстві держав нерідко використовуються загальні формулювання, на підставі яких органи державної влади наділяються значними повноваженнями обмежувати свободу вираження поглядів. До того ж, ці формулювання не містять докладних вказівок для громадян щодо відмінностей між законною і протиправною поведінкою. Викликає стурбованість помітне збільшення кількості законів про боротьбу з тероризмом, а також розпливчастість використовуваних у них формулювань. Так, 2015 року в Кенії прийнятий закон про боротьбу з тероризмом, в якому передбачена кримінальна відповідальність за поширення «непристойних, які рясніють сценами насильства, або агресивних матеріалів, здатних сіяти страх і паніку серед населення». Таке широке тлумачення дає підстави передбачати покарання за висловлювання поглядів, яке не підлягає жодним обмеженням.

Проблема друга: під час законодавчого процесу держави часто не залучають громадськість до участі в ньому.

Проблема третя: закони часто не наділяють суди або інші органи, відповідальні за проведення незалежних перевірок третіми сторонами, необхідними повноваженнями для оцінки заяв про порушення. Так, в Єгипті тільки міністерство культури має право видавати й анулювати дозволи на виконання художніх робіт, а також розглядати апеляції щодо таких рішень.

⁸ Шевчук С. Свобода вираження поглядів: практика Європейського Суду з прав людини у порівняльній перспективі / Станіслав Шевчук – К.: Видавництво «Реферат», 2005. – С. 86.

⁹ Комітет ООН по правам человека. Замечание общего порядка № 34, статья 19. Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>

¹⁰ Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение Дэвида Кея (представленный на семьдесят первой сессии Генеральной Ассамблеи ООН, 06.09.2016 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/71/373&referer=http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Annual.aspx&Lang=R

ЄСПЛ також у своїх рішеннях детально роз'яснив умову законності обмеження свободи вираження поглядів. Він неодноразово зазначав, що термін «закон» позначає норми, встановлені писаним правом, а також правила, що сформувалися у прецедентному праві.¹¹ ЄСПЛ у справі «Sunday Times v. the United Kingdom» (26.04.1979 р.) зазначив, що слово «закон» у формулі «передбачено законом» називає не тільки законодавчі акти, але й неписане право (п. 47).¹²

2. Обмеження свободи вираження поглядів може встановлюватися лише на підставах, визначених міжнародно-правовими нормами.

Обмеження свободи вираження поглядів з метою прояву поваги, захисту прав і репутації інших осіб (п. а) ч. 3 ст. 19 МПГПП; ч. 2 ст. 10 Конвенції).

Комітет ООН з прав людини зауважив, що термін «права» позначає права людини, визнані в МПГПП, і ширше – в міжнародному законодавстві у сфері прав людини. Термін «інші особи» охоплює як індивідуальних осіб, так і членів будь-якої громади (п. 280).¹³

У Сіракузьких принципах про положення, що стосуються обмеження і ущемлення прав в МПГПП (ООН, 1985) (далі – Сіракузькі принципи), наголошено: «Не допускається захист репутації інших як підстава для обмеження прав у випадку, якщо обмеження застосовується з метою захисту держави і офіційних осіб від громадської думки або критики» (п. 37).¹⁴

Обмеження свободи вираження поглядів з метою:

- охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення (п. б) ч. 3 ст. 19 МПГПП);
- *в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи захисту моралі (ч. 2 ст. 10 Конвенції).*

Комітет ООН з прав людини особливо наголосив, що держави повинні ретельно підходити до забезпечення суворого дотримання вимог ч. 3 ст. 19 МПГПП у процесі розробки і застосування законів про державну зраду й аналогічних актів, що стосуються національної безпеки, службової таємниці, боротьби з підіривною діяльністю чи інших сфер (п. 30). Такі правопорушення, як «заохочення до тероризму» й «екстремістська діяльність», а також правопорушення «прославлення» або «виправдання» тероризму повинні мати чіткі визначення для гарантії того, що їх застосування не призведе до недоречного або неспівставного втручання у здійснення свободи вираження поглядів. Крім того, необхідно уникати надмірних обмежень на доступ до інформації, оскільки засоби масової інформації (далі – ЗМІ) відіграють визначальну роль у наданні населенню інформації про терористичні дії. У світлі цього журналістів не можна карати за те, що вони законно виконують свої функції (п. 46).¹⁵

У Сіракузьких принципах наголошено: «Посилання на інтереси національної безпеки для виправдання заходів щодо обмеження деяких прав можливе тільки в тих випадках, коли такі заходи вживаються для захисту існування держави, її територіальної цілісності або політичної незалежності від застосування сили або загрози її застосування. Не можна посилатися на інтереси національної безпеки як на підставу для введення обмежень з метою запобігання локальної або відносно ізольованої загрози правопорядку (п. 29–30). У цьому контексті важливим є забезпечення громадської безпеки, тобто захисту від загрози для безпеки людей, для їхнього життя або фізичного здоров'я, а також від заподіяння серйозних збитків їхньому майну (п. 33).¹⁶

¹¹ Фулей Т. Свобода мирних зібрань: [науково-методичний посібник для суддів] / Тетяна Фулей. – Київ: Фенікс, 2014. – С. 12.

¹² Case of the «Sunday Times v. the United Kingdom» (Application no. 6538/74), 26.04. 1979 [Electronic resource]. – Mode of access: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"itemid":\["001-57584"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{)

¹³ Комітет ООН по правам человека. Замечание общего порядка № 34, статья 19 Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>.

¹⁴ Сиракузькие принципы о положениях, касающихся ограничения и умаления прав в Международном пакте о гражданских и политических правах (ООН, 1985). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://legislationline.org/ru/documents/action/porup/id/14624>

¹⁵ Комітет ООН по правам человека. Замечание общего порядка № 34, статья 19 Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>.

¹⁶ Сиракузькие принципы о положениях, касающихся ограничения и умаления прав в Международном пакте о гражданских и политических правах (ООН, 1985) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://legislationline.org/ru/documents/action/porup/id/14624>

Спеціальний доповідач наголосив, що уряди деяких держав створюють неправомірні перешкоди для здійснення зв'язку через Інтернет і надання телекомунікаційних послуг, виправдовуючи свої дії інтересами національної безпеки та громадського порядку. Так, Туреччина і Уганда напередодні виборів у своїх країнах обмежили доступ до Інтернету; Малайзія застосувала Закон про підбурювання до заколоту з метою виправдання блокування одного з новинних сайтів; Науру на одну з причин блокування в 2015 році декількох веб-сайтів соціальних мереж послалася на необхідність запобігання злочинності; Демократична Республіка Конго, Бурунді, Індія, Бангладеш, Бразилія і Пакистан у 2015 році блокували Інтернет і служби передачі текстових повідомлень (п. 21).¹⁷ У 2016 році під час поїздки в Таджикистан Спеціальний доповідач переконався в тому, що в період публічних акцій протесту уряд неодноразово блокував доступ до послуг з передачі повідомлень і вже протягом тривалого часу блокує роботу веб-сайтів соціальних мереж, зареєстрованих за межами країни.¹⁸

Як уже зазначалося, обмеження свободи вираження поглядів може здійснюватись і для захисту моральності населення. Комітет ООН з прав людини неодноразово наголошував, що поняття моральності складається з багатьох громадських, філософських і релігійних традицій. Відповідно, обмеження з метою захисту моральності не повинні ґрунтуватися на принципах лише однієї традиції. Це означає, що будь-які подібні обмеження повинні розглядатися в контексті універсального характеру прав людини і принципу недопущення дискримінації (п. 32).¹⁹

Обмеження свободи вираження поглядів з метою запобігання розголошенню конфіденційної інформації (ч. 2 ст. 10 Конвенції). Як слушно зауважив С. Шевчук, зазначена підстава певною мірою перетинається з іншими підставами обмеження свободи вираження поглядів, наприклад, захистом національної безпеки, захистом прав інших тощо.²⁰ Однак у багатьох випадках ця підстава може використовуватися незалежно, зокрема щодо тієї державної інформації, яка не стосується національної безпеки. Як приклад – справа ЄСПЛ «Фресо та Руар проти Франції» (Affaire Fressoz et Roir c. France) (1999) про розголошення податкової інформації.²¹

Обмеження свободи вираження поглядів з метою підтримання авторитету і безсторонності суду (ч. 2 ст. 10 Конвенції). Яскравим прикладом обмеження свободи вираження поглядів на зазначеній підставі є справа ЄСПЛ «Sunday Times v. the United Kingdom» (26.04.1979 р.).²²

3. Обмеження свободи вираження поглядів повинні відповідати вимогам необхідності та співмірності.

Комітет ООН з прав людини наголосив, що встановлення обмежень має бути необхідною і обґрунтованою з точки зору закону мірою. Так, Комітет вважає, що держава виконала вимогу про необхідність, позбавивши професійного статусу викладача, який опублікував матеріали з ворожими висловлюваннями на адресу релігійної спільноти, маючи на меті захист прав і свобод дітей цього віросповідання в шкільному окрузі (п. 33).²³

Обмеження свободи вираження поглядів не мають бути надмірними. Комітет неодноразово зазначав, що обмежувальні заходи повинні відповідати принципу пропорційності; вони повинні бути доречними для виконання своєї захисної функції, повинні становити найменш обмежувальний засіб із тих, за допомогою

¹⁷ Доклад Спеціального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение Дэвида Кея (представленный на семьдесят первой сессии Генеральной Ассамблеи ООН, 06.09. 2016 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/71/373&referer=http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Annual.aspx&Lang=R.

¹⁸ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression on his mission to Tajikistan: comments by the State (Human Rights Council, thirty-fifth session, 6–23 June 2017) [Electronic resource]. – Mode of access: http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=85

¹⁹ Комітет ООН по правам человека. Замечание общего порядка № 34, статья 19 Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>

²⁰ Шевчук С. Свобода вираження поглядів: практика Європейського Суду з прав людини у порівняльній перспективі / Станіслав Шевчук. – К.: Видавництво «Реферат», 2005. – С. 168.

²¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фресо і Руар проти Франції» (Affaire Fressoz et Roir c. France) (21. 01. 1999 р., заява № 29183/95) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_361

²² Case of the «Sunday Times v. the United Kingdom» (Application no. 6538/74), 26.04. 1979 [Electronic resource]. – Mode of access : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"itemid":\["001-57584"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{)

²³ Комітет ООН по правам человека. Замечание общего порядка №34, статья 19 Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>

яких може бути досягнутий бажаний результат, до того ж, вони повинні бути пропорційними інтересу, який захищається. Принципом пропорційності повинні керуватися не тільки законотворці, які передбачають обмеження, а й адміністративні та судові органи влади у процесі застосування законодавства. У разі дотримання принципу пропорційності необхідно також брати до уваги конкретну форму вираження поглядів та способи їх поширення. Наприклад, у МПГПП надається особливо велике значення безперешкодному вираженню поглядів під час політичних дискусій за участю державних і політичних діячів (п. 34).²⁴

С. Шевчук стверджує, що правовий стандарт «необхідності в демократичному суспільстві» під час розгляду справ ЄСПЛ за ст. 10 Конвенції ґрунтується на трьох основних елементах:

- відповідність оскаржуваного «втручання» «нагальній суспільній потребі»;
- пропорційність поставленій правомірній меті;
- відповідність і достатність обґрунтування, наданого національними органами влади для виправдання втручання.²⁵

Так, у рішенні ЄСПЛ по справі «Mahmudov and Agazade v. Azerbaijan» (2008) було постановлено, що кримінальна санкція, застосована до журналістів за наклеп на політика, прирівнювалася до непропорційного втручання в їхнє право на свободу вираження поглядів, а отже, не могла вважатися такою, що є «необхідною в демократичному суспільстві», тобто відбулося порушення ст. 10 Конвенції.²⁶ Суд дійшов висновку, що застосування до журналістів покарання у вигляді позбавлення волі не було виправданим (попри те, у зв'язку з прийняттям закону про амністію вони були звільнені від його відбування); така санкція, за її сутністю, має надзвичайно негативний вплив на реалізацію принципу журналістської свободи.

Незважаючи на чіткі міжнародні норми щодо обмеження свободи вираження поглядів, багато держав, в тому числі країни соціально-демократичної орієнтації, часто порушують їх положення.

Висновки. Межі свободи вираження поглядів – це система всіх явищ, які окреслюють її зміст та обсяг. Підстави обмежування свободи вираження поглядів діляться на міжнародно-правові та внутрішньодержавні. Міжнародно-правові підстави обмежування свободи вираження – це певні інтереси (індивідуальні, колективні), задля забезпечення яких міжнародні органи вважають за необхідне її обмежувати.

Важливе значення для розуміння, дослідження меж свободи вираження поглядів мають міжнародні акти ООН та Ради Європи, зокрема: МПГПП; Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод; доповіді Спеціального доповідача з питання заохочення і захисту права на свободу поглядів та їх вираження Ради з прав людини ООН; документи Комітету ООН з прав людини; рішення Європейського суду з прав людини.

Анотація

У статті охарактеризовано міжнародно-правові аспекти обмеження свободи вираження поглядів. Визначено поняття меж свободи вираження поглядів та міжнародно-правових підстав її обмеження. Проаналізовано випадки неправомірного втручання у здійснення свободи вираження поглядів.

Summary

The present article describes the international legal aspects of restricting freedom of expression. The concept of boundaries to freedom of expression and international legal grounds for its limitation is defined. The cases of illegal interference in the implementation of freedom of expression are analyzed.

²⁴ Комитет ООН по правам человека. Замечание общего порядка №34, статья 19 Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>

²⁵ Шевчук С. Свобода вираження поглядів: практика Європейського Суду з прав людини у порівняльній перспективі / Станіслав Шевчук – К.: Видавництво «Реферат», 2005. – С. 94.

²⁶ Case of «Mahmudov and Agazade v. Azerbaijan» (application no. 35877/04), 18 December 2008 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90356>

Використана література:

1. Глухарева Л.И. Права человека в системе теории права и государства: общетеоретические, философско-правовые и методологические проблемы : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Л.И. Глухарева. – Москва, 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.disscat.com>
2. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини : джерела і практика застосування / Марк Дженіс, Річард Кей, Ентоні Бредлі ; пер. з англ. О. Савчин. – Київ : АртЕк, 1997. – 624 с.
3. Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение Дэвида Кея (представленный на семьдесят первой сессии Генеральной Ассамблеи ООН, 06.09.2016 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/71/373&referer=http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Annual.aspx&Lang=R
4. Комитет ООН по правам человека. Замечание общего порядка № 34, статья 19 Свобода мнений и их выражения, 12 сентября 2011. г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.refworld.org.ru/docid/4ed34b892.html>
5. Міл Джон Стюарт. Про свободу : [есе] / Стюарт Джон Міл ; пер. з англ. – Київ : ОСНОВИ, 2001. – 463 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/mill/mill.htm>
6. Панкевич І.М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права. Історія політ. і правових вчень» / Іван Миронович Панкевич. – Львів : Б. в., 2000. – 20 с.
7. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посібник] / Петро Мойсейович Рабінович. – вид. 10-е, доповнене. – Львів : Край, 2008. – 197 с.
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фрессо і Руар проти Франції» (Affaire Fressoz et Roir c. France) (21.01.1999 р., заява № 29183/95) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_361
9. Сиракузские принципы о положениях, касающихся ограничения и умаления прав в Международном пакте о гражданских и политических правах (ООН, 1985 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14624>
10. Фулей Т. Свобода мирних зібрань: [науково-методичний посібник для суддів] / Тетяна Фулей. – Київ : Фенікс, 2014. – 112 с.
11. Шевчук С. Свобода вираження поглядів: практика Європейського Суду з прав людини у порівняльній перспективі / Станіслав Шевчук. – К. : Видавництво «Реферат», 2005. – 192 с.
12. Case of the «Sunday Times v. the United Kingdom» (Application no. 6538/74), 26.04.1979 [Electronic resource]. – Access mode : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"itemid":\["001-57584"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{)
13. Case of «Mahmudov and Agazade v. Azerbaijan» (application no. 35877/04), 18 December 2008 [Electronic resource]. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90356>
14. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression on his mission to Tajikistan: comments by the State (Human Rights Council, thirty-fifth session, 6–23 June 2017) [Electronic resource]. – Access mode : http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=85

Liliia Yarmol,

*Candidate of Law Sciences, PhD in law, Associate Professor
Docent at the Department of Theory and Philosophy of Law
National University «Lviv Polytechnic»*